

УДК 1.101

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2022.4.3>**Федорова Ксенія Георгіївна**

аспірантка кафедри філософії

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна;

запрошена аспірантка

Люксембурзького університету

2 Av. de l'Universite, 4365 Esch-sur-Alzette, Luxembourg

orcid.org/0000-0001-6875-4704

ФІЛОСОФСЬКІ АНТРОПОТРЕНДИ: ПІДСТУП ДО ЛЮДИНИ МАЙБУТНЬОГО

Актуальність проблеми. Поширення цифрових технологій спонукає дослідників розмірковувати про пошук нових форм опису людського досвіду. Питання про те, що означає бути людиною зазвичай займає дослідницьке поле філософів і антропологів, як і реалізація людства у різноманітних культурних формах. З процесом цифровізації ці завдання отримують новий імпульс: цифра посилює розуміння філософсько-антропологічного підходу як однієї з небагатьох дослідницьких стратегій для комплексного аналізу людини і самої культури. Цифра виступає неминучим контекстом для дослідницького фокусу, який відроджує антропологічну установку, завдяки чому утверджується ідея сучасних філософсько-антропологічних трендів. Передбачається, що на їх основі соціо-гуманітарні науки матимуть можливість по-новому осмислити "людське" (the human). Мета статті полягає у визначенні основних філософських антропотрендів та експертизі статусу філософсько-антропологічного підходу як специфічної сфери філософського знання, унікального та релевантного цифровому світу, підходу для розуміння людського. Методи. Використано загальнонаукові методи формальної логіки (дедукції, індукції, аналогії, аналізу, синтезу), а також використані історико-філософський та герменевтичний методи. Теоретичний базис представляють роботи сучасних французьких філософів й антропологів, а також дослідників техніки, які спрямовані на пошуки альтернативних антропоцентризму способів осмислення людини та техніки. Результати дослідження. Цифровізація представлена необхідним контекстом для ревізії проблеми людини/техніка. В умовах цифри досліджено процес мультиплікування технологічних оновлень та людських перетворень, що призвело до ідеї реконструкції методології досліджень. Позначені дві характерні риси цифрової епохи: відмова від функціоналістського погляду на техніку та феномен «повороту до речей» в контексті сучасної французької філософської традиції. Представлені дві категорії філософсько-антропологічних трендів, що становлять спеціальний дослідницький фокус, в якому розгортається процес «технологізації» людини та «олюднення» техніки. Досліджено проблему «людини» з точки зору виступу за свої межі, в її цілісності. Уточнено статус технологій у процесі антропогенезу, розглянуто можливість імплементації філософських антропологічних трендів у полі сучасної системи гуманітарної думки.

Ключові слова: цифровізація, людина, філософсько-антропологічний тренд, цифрові технології, філософська антропологія.

Вступ. Цифровізація представляється складним та суперечливим процесом, що обговорюється сьогодні дослідниками на локальних та глобальних наукових майданчиках. Вже не потрібно переконувати в силі цифрових інтервенцій у виробництві людського досвіду, глобальних соціальних трансформаціях, незліченних інформаційних потоках, у високій швидкості плинності сучасного світу, стрімкому зростанні швидкості технологічних оновлень. Всі ці процеси представляють цифрову реальність, яка дозволяє говорити про нові сутнісні форми та прояви людини. Така складність та неоднорідність епохи визначається певним рівнем антропологічної рефлексії та зумовлює філософів і антропологів переглядати свої дослідницькі стратегії. Починають активно використовуватися постнекласичні методології, оскільки багатомірність людини не охоплюється одним типом раціональності. Так, на початку ХХІ століття

набувають розвитку акторно-мережева теорія, новий матеріалізм та спекулятивний реалізм. Принципова відкритість до об'єктів націлює на пошуки нової (не)антропоцентричної оптики, орієнтація, на яку зростає і сьогодні. Така ситуація зумовлює висвітлення сучасних філософсько-антропологічних тенденцій.

Мета статті полягає у визначенні основних філософських антропотрендів та експертизи статусу філософсько-антропологічного підходу як специфічної сфери філософського знання, унікального та релевантного цифровому світу, підходу для розуміння людського. Мета дослідження досягається через постановку наступних завдань: контекстуалізація ролі цифрових технологій у формуванні людства, експертиза філософсько-антропологічного підходу як релевантного для досліджень цифровізації та її наслідків, ревізія проблеми цифрове та людське (digital ant the human), позначення терміна «антропологічний тренд».

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження зумовлена поставленою метою, завданнями та характеризується застосуванням загальнонаукових методів формальної логіки (дедукції, індукції, аналогії, аналізу, синтезу), а також використанням історико-філософського та герменевтичного методів.

Результати. Одна з головних характеристик цифрової ери – це безперервний технологічний прогрес, що викликає побоювання стосовно поняття «новизни». Внаслідок стрімкого характеру оновлення технологій відбувається трансформація тимчасового виміру «новизни»: від обчислення роками до секунд. Простежується орієнтація на мікрочас, що визначає цифрову культуру лише на рівні машин і технологічних процесів, розширення і рекурсію часу, що створює відчуття перебування у часі іншого порядку. В даному контексті слід позначити, що цифровізація зумовлює відмову від функціоналістського погляду на техніку та пропонує онтологічний погляд: зрозуміти та оцінити технологічні об'єкти як такі. Такий погляд призводить до ідеї множинної темпоральності об'єктів (Бергсон, Леруа-Гуран і насамперед Сімодон, а також Серрес і Стіглер). Попри твердження М.Хайдеггера про те, що сучасні технології заважають нам достовірно переживати наш тимчасовий стан, ми схильні стверджувати, що технологічні об'єкти відображають свої власні темпоральності — нові простори часу, згідно з Бенсодом Вінсентом (new “timescapes” according to Bensaude- Vincent) [7].

Звертаючись до сучасної французької філософської традиції, можна окреслити ще одну характерну рису цифрової епохи – *«поворот до речей»* [7]. Сьогодні у французькій традиції формується нове покоління філософів техніки в обличчі Sacha Loeve, Xavier Guchet, Bernadette Bensaude Vincent, Lenay, Thierry Hoquet та багатьох інших філософів, які зосередили свою увагу на питаннях, пов'язаних із технологіями. Вони активно посилаються на Gilbert Simondon і Jacques Ellul, Jean-Pierre Dupuy, Leroi-Gourhan, Bernard Stiegler, які зробили проблему техніки однією з ключових тем своїх роздумів. Ця нова спільнота філософів техніки ініціює дискусії про специфічну онтологію технологічних об'єктів, яка підриває проєкт метафізики, не піддаючись категоріям реального/нереального або суб'єкт/об'єкт. Вони не розглядають технологічний об'єкт через опозиційність суб'єкту або взагалі стосовно суб'єкта як свого творця. Навпаки, перед ними поставлено завдання формування інших релевантних понять технологічного об'єкта через дослідження того, як технології пов'язані з нелюдськими сутностями [5, с. 7]. Сучасна техніка не просто опосередковує відносини для людей і світом, вона взаємодіє з іншими матеріальними об'єктами різних рівнях матеріального світу. По суті, технологічний об'єкт – це такий самий житель планети, як і людина, яка має свою логіку розвитку та спосіб ставлення до світу. Звідси актуальність концепції Жільбера Сімодона. У своїй ключовій роботі *Du mode d'existence des objets techniques* [9], філософ розвиває ідею самостійної онтології існування технічних об'єктів, які утворюють власну систему зв'язків та відносин, до якої людина також причетна.

Сімодон виявляє три способи існування технічних об'єктів: очевидний рівень, доіндивідуальний і колективний (три modes of existence of technical object, namely being as element, as individual and as ensemble). Оскільки в концепції філософа технічний об'єкт є власним втіленням технічної сутності. Доіндивідуальний рівень потребує «асоційованого середовища»

(“associated milieu”), що є обов'язковою умовою функціонування [9, с. 59]. Цей рівень технічного життя розгортається нижчому рівні існування технічного об'єкта – лише на рівні деталей. Так, деталі вдосконалюючись переходять з одного технічного індивіда до іншого (колесо, важіль, пружина). Технічний ансамбль не має «пов'язаного середовища»: це набір машин, які працюють разом завдяки координації людини [6].

Юссі Парікка в роботі «Геологія медіа» також задається питанням про сутність, походження та склад техніки. Вибудовуючи свою теорію в рамках медіадосліджень, він звертається до матеріалів та можливостей технічних пристроїв, а не до політико-економічного аналізу, на якому, як правило, вибудовується гуманітарний дискурс. Автор віддає перевагу розбору складу речей, їх процесів роботи та взаємодії з людиною. «Геологія медіа» – проект, що дозволяє вибудовувати зв'язки між технічними об'єктами та природними процесами. Перука пропонує не обговорювати медіа як такі, а розібрати на частини, досліджувати з погляду сировини Землі, що визнається ним так само важливою характеристикою, як і академічні, соціальні та економічні інтереси [8].

Підхід Юссі Перуки є важливим з двох причин. По-перше, у його концепції можна знайти зв'язок з уявленнями Симондона як про технічні об'єкти, що мають свою власну онтологічність. По-друге, «геологія медіа» відкриває поле для дискусії про нові модуси існування людини. Сучасна філософія вимагає зміщення уваги з Людини на Світ, тобто на комплекс, що складається із Землі з усіма речами та живими істотами, включаючи людину. Після «повороту речей» стверджується значимість антропологічного підходу. Уникаючи антропоцентризму чи технологічного детермінізму, визнається, що *техніка є антропологічно конститутивною для Людини, у тому сенсі, як вона підтримує колективне життя* [7, с. 11].

З утвердженням «повороту до речей» та визначення техніки антропологічно конститутивним елементом становлення людини, характерне для епохи модерну розуміння людини як єдиного активного суб'єкта починає піддаватися сумніву. Представлені ідеї дають можливість висвічування перспектив філософсько-антропологічного підходу до проблеми цифри. Показати важливість та актуальність даного підходу для гуманітарних та соціальних наук пропонується через запровадження терміна «філософсько-антропологічний тренд», який зможе розкрити методологічний вимір запропонованого підходу.

«Філософсько-антропологічний тренд» – це певний антропологічний прояв, феномен у цифровому світі; концепт, який згодом експлікується, стає суттєвим чинником у соціальній реальності. Помилковим буде твердження, що антропологічні тренди є винаходом цифрової епохи, навпроти самі собою антропотренди існують у будь-яку епоху (найяскравішим прикладом можуть бути античні практики себе, реконструйовані пізніше Фуко в «Герменевтиці суб'єкта»). Однак в історії ми спостерігаємо швидше підступи до роботи з антропотрендами, а не сформовану постановку антропологічної проблеми. Цифрова епоха характеризується певним рівнем антропологічної рефлексії, коли антропологічний рівень реальності описується і визнається визначальним рівнем, що дозволяє говорити про можливість осмислення поточних філософських антропотрендів. У такій ситуації постановка проблеми вимагає усунення ракурсу з історичного досвіду на затвердження ряду антропотрендів, які ми виявляємо у цифровій епосі.

Перша категорія антропотрендів – антропофеномени, які виражають сучасні тенденції розвитку людини як конвергентного явища постгуманізму та постантропоцентризму, що передбачає критику універсального ідеалу Людини розуму, з одного боку, та відмову від панування виду, з іншого [4, с. 13]. З цією категорією пов'язана ціла низка стратегій та програм, які пропонують розгляд людини у його цілісності зі світом: як післядія (after-effect) геологічного середовища, епохи Антропоцена; у взаємозв'язку з технологічними об'єктами, за умови власного генези їх розвитку. Існують різні форми реалізації постлюдини: від кіборга до комп'ютерної програми. У такій антропологічній ситуації сила мислення розподіляється між багатьма видами і часто реалізується технологічно опосередкованими системами виробництва знань, керованими мережами та обчислювальними процесами. Технологічні об'єкти кинули виклик

чіткому поділу на живих і неживих істот: першому плані виходить всепроникаюче технологічне посередництво. Так, важливо мислити людину цілісно, відмовляючись від одностороннього виділення окремих аспектів існування, беручи до уваги всю повноту його сутнісних характеристик. При цьому йдеться не про різнобічне розуміння людини, а скоріше про потенційні можливості, які в ній закладені та потребують осмислення.

Друга категорія антропотрендів пов'язана безпосередньо з методологічною установкою. Дана група трендів окреслюється наступними аспектами: відмова від дуалізму – уявлення про існування двох радикально різних світу фізичних тіла та світу свідомостей; пошук неметафізичних підходів до дослідження людського; принцип холізму, що виступає фундаментом антропологічних поглядів [1, с. 18]. Необхідним визнається підійти до формування трансдисциплінарного підходу з постнекласичної позиції: компілюючи гуманітарні науки, наукові установки та техніки, уникаючи дихотомії між ними, що вимагає охоплення багатьох традиційних науково-дослідних дисциплін від філософії та антропології до нанofізики та геології. Прикладами такої продуктивної взаємодії можуть бути раніше представлені нами концепції «техно-науки» та «геології медіа». Головне питання полягає в тому, щоб уникнути антропоцентричних установок та розглянути децентрацію самого принципу антропоцентризму, що дозволить виявити альтернативний набір зображень людини. Такий розрив з ідеєю класичного мислення демонструє не тільки крах суб'єктно-об'єктної парадигми, скільки дозволяє наповнити філософську антропологію новими відкриттями та смислами. При цьому важливо відзначити, що мається на увазі не повне зречення від класичної традиції, скоріш затвердження цифрового філософсько-антропологічного підходу з ревізією класичних філософських конструкцій.

На завершення, дозволимо собі додати кілька ремарок стосовно етики технологій. Розгляд людини в її цілісності призводить до міцної етичної традиції, яка не була розглянута раніше, проте ми маємо намір зазначити далі. Важливість етики технологій для формування цифрового філософсько-антропологічного підходу насамперед обумовлюється усуненням від етичних побоювань щодо техно-прогресу та його наслідків для майбутнього людства. Це положення дозволяє сконцентруватися на питаннях існування в технологічному середовищі сьогодні, і ставить перед дослідниками завдання швидше розплутати етичні проблеми, спровоковані технологічною дією. Так чи інакше етична проблематика пронизує роботи багатьох сучасних дослідників, які тісно переплітають проблеми антропології та етики у своїх дослідженнях, серед них *Hottois, Geneviève Pinsart, Céline Kermisch, Dupuy Goffi, Catherine, Raphaël Larrère, Michel Puech* та багато інших. Їхні дослідження тісно пов'язані з антропологічними проблемами: положення про деконструкцію суб'єкта гуманізму, його місце у світі та питання про відповідальність (*Dupuy Goffi*) або питання про межі технологій у зрізі антропологічного значення для людства (*Raphaël Larrère*) [2]. Дослідники етики технологій виходять з антропологічної установки, як досліджують онтологічний статус технологій.

Висновки. Перспектива цифровізації дозволяє поглянути інакше на базову для філософів та антропологів проблему, що означає бути людиною і поставити питання, хто приходить після суб'єкта гуманізму. Цифра набуває імперативного характеру і осмислюється як форма матеріальної культури. Пошуки нової суб'єктної перспективи реалізуються реконструкцією статусу цифрових технологій, що зумовлює затребуваність антропологічного апарату. Історія техніки стає невід'ємною частиною історії людства, без якої неможливе його осмислення. Технологічні об'єкти розуміються як такі, що мають власну онтологічність, власний спосіб існування, нарівні з людиною. Так, стверджується сутнісна технічність людини, а техніка виступає її способом присутності у світі. Спостерігається розширення розуміння людського за допомогою введення в його трактування світу технологічних об'єктів та біогеофізичного виміру. Людина випадає із затвердженого природного порядку та конститується як така завдяки технологічним об'єктам. З чого випливає, синкретизм філософії техніки та антропології.

У такій антропологічній ситуації філософське знання про людину дробиться. Однак філософії пропонується зануритися у різноманітність людського та створити нові вектори для роздумів. Іntenція на створення суворої філософсько-антропологічної теорії з несуперечливим

трактуванням людського виявляється неефективною та замінюється застосуванням хаотичного, гібридного, синтетичного підходу. Разом із загальною траєкторією на розуміння людського феномену цифрова філософська антропологія трактується як особлива сфера філософського знання, специфічний трансдисциплінарний напрям, унікальний та релевантний цифровому світу підхід для розуміння людського. Такий характер антропології забезпечується нерозривністю з іншими соціо-гуманітарними дисциплінами та науками, що відкриває перспективу осмислення людини в її цілісності, мінливості та динамічності. Філософсько-антропологічні тренди виступають спробою систематизації висловлювань про людину в цифрову епоху та створюють можливість імплементації філософсько-антропологічного методологічного апарату у поле сучасної системи гуманітарної думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Horst A., Miller D. *Digital Anthropology*// London: Berg, 2012. P. 327.
2. Bensaude V. *Of Times and Things. Technology and Durability*// Cham: Springer, 2018. P. 279–298.
3. Bontems V. *On the Current Uses of Simondon's Philosophy of Technology*// Cham: Springer, 2017. P. 37–47.
4. Ferrando F. *Philosophical Posthumanism*// London: Bloomsbury Publishing, 2019. P. 296.
5. Guchet X. *Toward an Object-Oriented Philosophy of Technology*// Cham: Springer, 2018. P. 237–256.
6. Lindberg S. *Being with Technique—Technique as being-with: The technological communities of Gilbert Simondon*// Cham: Springer, 2019. P. 299–310.
7. Loeve S., Guchet X., Bensaude V. *Is There a French Philosophy of Technology?*// Cham: Springer, 2018. P. 1–20.
8. Parikka J. *A geology of media*// Minneapolis: University of Minnesota Press, 2015. P. 224.
9. Simondon G. *Du mode d'existence des objets techniques*// Paris: Presses Universitaires de France, 1958. P. 312.

REFERENCES

1. Horst, A., Miller, D. (2012). *Digital Anthropology*. London: Berg. [in English].
2. Bensaude, V. (2018). *Of Times and Things. Technology and Durability*. Cham: Springer, pp. 279–298. [in English].
3. Bontems, V. (2018). *On the Current Uses of Simondon's Philosophy of Technology*. Cham: Springer, pp. 37–47. [in English].
4. Ferrando, F. (2019). *Philosophical Posthumanism*. London: Bloomsbury Publishing. [in English].
5. Guchet, X. (2018). *Toward an Object-Oriented Philosophy of Technology*. Cham: Springer, 2018, pp. 237–256. [in English].
6. Lindberg, S. (2019). *Being with Technique—Technique as being-with: The technological communities of Gilbert Simondon*. Cham: Springer, pp. 299–310. [in English].
7. Loeve, S., Guchet, X., Bensaude, V. (2018). *Is There a French Philosophy of Technology?* Cham: Springer, pp. 1–20. [in English].
8. Parikka, J. (2015). *A geology of media*. Minneapolis: University of Minnesota Press. [in English].
9. Simondon, G. (1958). *Du mode d'existence des objets techniques*. Paris: Presses Universitaires de France. [in French].

Fedorova Kseniia Georgiivna

Graduate Student at the Department of Philosophy
 Odesa Mechnikov National University
 2, Dvoryanska str., Odesa, Ukraine;
 visiting PhD at the University of Luxembourg
 2 Av. de l'Universite, 4365 Esch-sur-Alzette, Luxembourg
 orcid.org/0000-0001-6875-4704

**PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL TRENDS:
TOWARD A FORTHCOMING HUMAN**

Problem. Digital technologies encourage researchers to think about new forms of description of human experience. The question of what it means to be a human tend to occupy the philosophical and anthropological research fields, as well as the realization of humanity in various cultural forms. Due to the process of digitalization, these tasks receive a new impetus: digital enhances the understanding of the philosophical-anthropological approach as one of the few research strategies for the comprehensive analysis of man and culture itself. Digital presents as an inevitable context for the research focus that revives the anthropological attitude; the idea of the emergence of contemporary philosophical and anthropological trends is affirmed. It is assumed that, on their basis, the social and humanitarian sciences will have the opportunity to rethink “the human” in a new way. The purpose of the research is to identify the main philosophical anthropological trends and examine the status of the philosophical-anthropological approach as a specific field of philosophical knowledge, unique and relevant to the digital world, an approach to understanding the human.

Methods. General scientific methods of formal logic (deduction, induction, analogy, analysis, synthesis) were used, as well as historical-philosophical and hermeneutical methods. The theoretical basis is represented by the works of contemporary French philosophers and anthropologists, as well as researchers of technology aimed at finding thinking frameworks alternative to anthropocentrism.

Results. Digitization is represented as the essential context of revision of the human/technique problem. Two characteristic features of the digital age are illustrated: rejection of the functionalist view of technology and the phenomenon of “thing turn” in the context of the contemporary French philosophical tradition. Philosophical and anthropological trends are highlighted, constituted a special research focus, in which the process of “technologization” of human and “humanization” of technology unfolds. The problem of “human” is studied from the point of view of his boundaries, in his integrity. The status of technologies in the process of anthropogenesis is specified, the possibility of implementing philosophical anthropological trends in the field of the modern system of humanitarian thought is considered.

Key words: digitalization, human, philosophical and anthropological trend, digital technologies, philosophical anthropology.